

Leren van Janusz Korczak

Joop Berding en Inge van Rijn

De pedagogiek van Janusz Korczak is een inspiratiebron voor veel mensen die met jonge kinderen werken. In dit artikel doen we verslag van een training die we gaven aan pedagogisch medewerkers in de kinderopvang. We brachten hen in contact met Korczaks manier van kijken naar kinderen, gaven opdrachten mee voor in de eigen praktijk en bespraken met elkaar 'brandende' vragen over het omgaan met en opvoeden van kinderen. Korczak werkte met wat oudere kinderen – maar zijn principes gaan ook op voor jongere kinderen en zelfs voor baby's.

In de afgelopen jaren is Janusz Korczak (1878-1942) een bron van inspiratie gebleken voor werkers in de kinderopvang. Dat is bijzonder, want Korczak was iemand uit een heel andere tijd en cultuur en heeft wel veel over opvoeding geschreven, maar nauwelijks iets over kinderopvang.

Janus Korczak

De Poolse Henryk Goldszmidt (Janusz Korczak was een pseudoniem) werd in 1878 geboren in een joods gezin in Warschau. Hij volgde de opleiding tot arts en later tot kinderarts. Daardoor had hij veel kennis op het gebied van de ontwikkeling en de verzorging van baby's. Korczak was al vroeg politiek bewust. Als huisarts kwam hij bij rijke en arme gezinnen. Hij zag hoe rijke kinderen wer-

den weggeborgen in de 'mooie kamer' en hoe arme kinderen aan hun lot werden overgelaten.

Korczak wilde door de opvoeding bijdragen aan een rechtvaardiger maatschappij. De eerste kans daartoe kreeg hij in 1904 als begeleider van een groep kinderen (van 8 tot 13 jaar) op zomerkamp. Over zijn ervaringen daar heeft hij schitterend geschreven in zijn belangrijkste boek *Hoe houd je van een kind*, in het deel 'Zomerkolonies'. Korczak werd geconfronteerd met zijn eigen onvermogen een groep kinderen te leiden. Er dreigde onderling geweld. Toen besprak hij met de kinderen wat er precies aan de hand was, wat ze verwachtten van het

kamp en hoe ze zich dienden te gedragen. Deze uitvinding van de kindervergadering – het is beter mét kinderen te praten dan tegen hen – paste hij toe in het weeshuis dat hij vanaf 1912 tot 1942 leidde. Dat was een nieuw huis met zo'n tweehonderd kinderen, een samenraapsel uit verouderde tehuizen. Korczak bedacht een vorm van zelfbestuur door de kinderen. Hij voerde democratische werkwijzen in, zoals de kinderrechtbank. Deze bestond uit een wisselende groep kinderen die uitspraken deed over meningsverschillen en ruzies. De kinderen konden klachten over elkaar en over de leiding indienen en de rechtbank hoorde alle 'partijen'. Korczak had een wetboek

geschreven met veel artikelen. De meeste daarvan gingen over vergeving, niet over straf. Een kind kreeg

Korczak bedacht een vorm van zelfbestuur door de kinderen

altijd een nieuwe kans. Dit experiment is uniek in de geschiedenis van de pedagogiek. Het toont een diep verlangen naar respect, naar partnerschap in de opvoeding en naar een rechtvaardige omgang tussen mensen. In de jaren twintig en dertig nam het antisemitisme toe. In 1939 bezette nazi-Duitsland Polen en werd het leven ondraaglijk. De joden werden gedeporteerd en vermoord. Dat overkwam begin augustus 1942 ook Korczak en de overgebleven medewerkers en kinderen. Ze werden naar Treblinka gebracht en daar vergast. Daarmee kwam een einde aan zijn leven als voorvechter van de rechten van kinderen.

• Human Touch Photography

Praat niet tegen, maar mét de kinderen

Het dramatische einde van Korczak is echter maar een kant. Want er is een grote nalatenschap, bestaande uit vele tientallen boeken, artikelen en pamfletten waarin Korczak zijn ideeën over opvoeding heeft opgeschreven. Wat hebben we vandaag de dag aan Korczaks democratische visie, zijn pedagogiek van het respect? (zie Berding, 2005; 2010) Dat was het uitgangspunt van de trainingen die wij verzorgden voor pedagogisch medewerkers in de kinderopvang. Op zoek naar de inspiratie!

Principes van de training

De training berustte op de vijf pedagogische principes van Korczak zelf, namelijk: respect, rechtvaardigheid, participatie, dialoog en reflectie. We wilden in onze training de deelnemers met **respect** tegemoet treden, hun verhalen, vragen en problemen serieus nemen en hen helpen bij het zo goed mogelijk verwoorden hiervan. Het opvoeden van kinderen is een waardegeladen activiteit. Iedereen heeft wel een notie van wat goed of fout is in de opvoeding of voelt dat intuïtief aan, terwijl het niet makkelijk onder woorden te brengen is. We wilden ook bevorderen dat de deelnemers elkaar respectvol bejegenden, door elkaar te laten uitpraten, door goed en 'actief' te luisteren en door niet te snel te (ver)oordeelen maar elkaar te helpen.

Rechtvaardigheid betekent dat niemand ten koste van een ander mag leven. Het lijkt er vaak op dat degene met de grootste mond het gelijk aan z'n zij heeft. In een training gaat het niet om gelijk of ongelijk maar om het

samen praten en denken over zaken die iedereen bezighouden. Ieder kan zichzelf zijn, zijn bijdrage leveren en staat open om te ontvangen.

We wilden de deelnemers laten **participeren** aan dit leerproces door een stimulerend klimaat met prikkelende opdrachten te creëren, met ruimte voor ieders inbreng. Dat brengt ons bij de **dialoog**, voor Korczak hét opvoedingsmiddel bij uitstek. Wij wilden met de deelnemers een dialoog aangaan, door mét de deelnemers te spreken en te reageren op hun verbale en non-verbale uitingen. Niet iedereen staat dagelijks stil bij wat je doet en stelt échte vragen en geeft echte antwoorden. Deze zaken hebben te maken met de **reflectie** op jezelf als opvoeder en als mens. Korczak was streng voor zichzelf: als er iets mis ging in het weeshuis, zocht hij de fout bij zichzelf, niet bij de kinderen. Hij nam zijn verantwoordelijkheid als volwassene en als opvoeder serieus. In onze training wilden we ruimte maken voor reflectie, zowel op de inhoud als op het proces van opvoeden. Als je reflecteert op wat je hebt gedaan en waarom, kan je gaan leren. Met deze vijf principes gingen we aan de slag.

Uitvoering

In twee jaar namen vijfenzeventig pedagogisch medewerkers en enkele hoofden van verschillende kindercentra deel. Tevoren kregen zij een artikel te lezen over Korczak en de participatie van kinderen (Berding, 2004). Ze noteerden wat hen bekend voorkwam en wat nieuw voor hen was. Wat aantekeningen: 'Ik praat inderdaad veel tégen

Geef de kinderen in je klas de mogelijkheid om mee te praten

de kinderen in mijn groep'; en: 'In ons centrum dwingen we de kinderen om op een bepaalde tijd te slapen en te eten'. En ook: 'Ik heb het gevoel dat we de kinderen overbeschermen'. Er zijn ook aantekeningen over de affectie van Korczak voor kinderen. Een aantal deelnemers zag net als Korczak **orde** als basis voor het samenleven en samenwerken en voor het voeren van een dialoog. De meeste deelnemers keken verbaasd op van Korczaks kinderrechtbank en een aantal had daar moeite mee. Eén deelnemer vroeg of ze nu echt een rechtbank in haar groep vierjarigen moest instellen. Deze terechte vraag leidde naar het idee 'achter' de rechtbank: het streven naar een eerlijke manier van samenleven. Een actueel onderwerp: er zijn niet veel zekerheden en vaste ankerpunten meer. Als je kinderen en hun bezigheden, zorgen en verdriet serieus neemt, vind je altijd manieren om daar met elkaar over te praten. Waar Korczak met de kinderrechtbank werkte, is in onze tijd de kring of, in de bso, de kindervergadering een goede manier van werken. Een aantal deelnemers had hier al ervaring mee. Ze vertelden dat je naar passende vormen moet zoeken, zodat het een duidelijke functie heeft. Regels en het overtreden hiervan zijn een goede gelegenheid om met elkaar om tafel te zitten (zie Berding, 2005). Dat het vaak om (in onze ogen) 'pietluttigheden' gaat, mag ons niet doen vergeten dat ogenschijnlijk kleine dingen grote indruk op kinderen kunnen maken.

Grenzen aangeven

Het onderwerp **respect** maakte veel los bij de deelnemers. We vroegen hen naar situaties waarin kinderen geen respect voor hen hadden. 'Ik walg van jou,' zei een meisje tegen haar leidster en ze gebruikte nare woorden. Hoeveel 'pikken' we van kinderen, waar gaan ze een grens over? Heel Korczaks pedagogiek staat in het teken van respect voor kinderen, maar hoe zit het met respect voor volwassenen? Daar was Korczak duidelijk over: ook de volwassene verdient respect. Hij formuleerde een aan-

tal rechten van het kind, zoals het recht om te zijn wie je bent (Korczak, 2010, p. 54). Dat recht is ook van toepassing op de volwassene. Ook die mag zichzelf zijn en heeft daartoe ruimte nodig. Als pedagogisch medewerker mag je je grenzen aangeven als jouw recht om te zijn wie je bent wordt aangetast. Korczak ging terug naar de betekenis van respect, *re-spicere*: acht op elkaar slaan, zorgen voor elkaar, elkaar de ruimte geven. Daarom is het wetboek dat Korczak schreef ook zo belangrijk. In een wet staat immers welke ruimte je hebt om te handelen, wat mag en wat niet mag. Een wet geeft je ruimte maar perkt je ook in, omdat je met anderen te maken hebt die ook ruimte willen. In plaats van elkaar de hersens in te slaan, doen mensen een beroep op de wet om geschillen te regelen. Jonge kinderen staan in hun sociale en morele ontwikkeling nog helemaal aan het begin. Het is aan ons volwassenen hen op te voeden in een democratische *spirit* en dat doen we als we niet alleen hun rechten erkennen maar ook die van onszelf serieus nemen.

Reflectie

We vroegen ook naar voorbeelden van de omgekeerde situatie: wanneer nam jij nu een loopje met het respect voor kinderen? Een aantal deelnemers gaf hier eerlijk antwoord op: ik vind dat kinderen moeten samenspelen, terwijl ze daar helemaal geen zin in hebben. Of: ik schreeuw tegen kinderen, terwijl er eigenlijk niks aan de hand is. Maar er waren ook positieve ervaringen. Een deelnemer vertelde dat ze wat verdrietig was over iets – wat de kinderen wel zagen en haar daarom even niet lastigvielen. Deze voorbeelden zeggen iets over de druk die er soms hangt in zo'n kindergroep. Pedagogisch medewerkers komen soms handen en ogen te kort, er wordt voortdurend een directe reactie verwacht. Veel is gericht op controle en risicobeheersing (Berding, 2005). Er is weinig tijd voor reflectie en toch is dat zo nu en dan nodig. Wat deed Korczak? Hij liet de kinderen hun vraag of probleem op een papiertje schrijven en in de brievenbus doen. 's Avonds haalde hij ze eruit, nam ze mee naar zijn kamer, las ze rustig en schreef briefjes terug. Het kind leerde zich duidelijk uit te drukken en de opvoeder hoefde niet steeds direct op de kinderen te reageren.

Inclusieve opvoeding

Maar hoe zit het met ruzies tussen kinderen, bijvoorbeeld over speelgoed: wat moet ik als leidster dan doen? Moet ik het voor ze oplossen? Leren de kinderen daar iets van? We zeggen snel dat 'de kinderen het zelf wel oplossen', maar dit is niet waar, zoals Korczak scherp zag. Het betekent meestal dat de sterkste het wint, ten koste van de zwakkere. De groep kan verdeeld raken tussen de sterken en de zwakken en dit leidt tot uitslui-

ting in plaats van insluiting. Korczak was een voorvechter van 'inclusieve' opvoeding. Gedurende de trainingen hoorden we mooie voorbeelden hiervan, zoals de medewerker die tegen de kinderen zei: 'Het is onze groep, dus we moeten samen beslissen over het vakantieprogramma.' Of de groep die een ideeënbus heeft. Er komen ook vragen aan de orde als: wanneer een kind heeft ingetekend op een activiteit en dan ineens geen zin meer heeft, moet hij dan toch meedoen?

We lieten de deelnemers in groepjes aan de volgende casus werken:

Je hebt een vakantieprogramma bedacht voor je groep. Je hebt er veel energie in gestoken en bent er tevreden over. Nu zeggen de kinderen dat ze er geen zin in hebben. Wat doe je?

Dit leidde tot een intensieve discussie. Aan de ene kant was er het gevoel niet erkend te worden; aan de andere kant: waarom betrok je de kinderen zelf er niet bij? Opnieuw kwamen mogelijkheden en grenzen aan de orde. Een andere opdracht was de onderliggende waarden te achterhalen in de eigen praktijk. Enkele voorbeelden hiervan: erkenning van het kind als kind; erkenning van de verschillen tussen kinderen; verantwoordelijkheid voor het welzijn van het kind; het bieden van fysieke en geestelijke ruimte aan kinderen om de wereld te ontdekken; samenwerking met ouders in het gezamenlijk opvoeden van kinderen en respect voor elkaar, de omgeving en voor de materialen. Dit zijn belangrijke aspecten van het alledaagse leven in de groep en in het centrum. Het is goed van tijd tot tijd na te gaan of er sprake is van **gedeelde** waarden.

We eindigden met de opdracht: wat zou je zelf aan Korczak willen vragen? Een voorbeeld: wat zou ú doen met mijn groep die ik maar niet in het gareel krijg? Deze vraag is interessant. Welke waarde ligt hieronder? Bestaat je werk als pedagogisch medewerker uit het 'in het gareel krijgen' van kinderen? Op zulke momenten betraden we het gebied van de emoties en de overtuig-

gingen, en de blokkades die daar soms zitten. In feite begint het echte werk dus pas na de training. En precies op dit punt doet reflectie zijn intrede.

Nieuwe ideeën

Alle deelnemers vulden een evaluatieformulier in met vragen over hun verwachtingen en of deze waren uitgekomen. We vroegen hoe ze hadden gewerkt met de opdrachten, wat ze hadden geleerd van de presentaties, het groepswork en de gelezen artikelen. De deelnemers ervoeren de training als stimulerend, ze konden in een open sfeer met elkaar discussiëren. De training had nieuwe ideeën gebracht; een enkeling werkte al 'op die manier'. Men zag kinderen niet als 'objecten' maar als medemensen die je moet betrekken bij het reilen en zeilen van de groep. Sommige deelnemers hadden het toezicht veranderd: je hoeft de kinderen niet permanent in de gaten te houden als je goede afspraken met ze maakt. Een deelnemer meldde dat er nieuwe afspraken waren over de maaltijden en dat de ruimtes opnieuw werden ingericht. Iemand schreef: 'Wat ik vooral leerde gedurende deze training was het betrekken van kinderen. Ze hebben het recht om mee te doen in hun groep. Ze bedenken zelf de regels en vertellen wat ze graag tijdens de vakantie willen doen.' Een medewerkster van de peutergroep schreef: 'Hoe ga ik de ideeën van Korczak in de praktijk brengen? Het belangrijkste is denk ik de kinderen te observeren. Wat houdt hen de hele dag bezig? Kan ik hier iets mee?'

Deze training zette iets in beweging zowel voor het praktisch handelen als voor de reflectie. Voorjaar 2010 bundelden we de resultaten in een brochure getiteld *Janusz Korczak voor pedagogisch medewerkers in de kinderopvang* (Berding, Van Rijn en Smit, 2010). We pretenderen niet dat hiermee de 'ideale' kinderopvang in zicht komt of dat Korczak hét pedagogische model is dat je moet kopiëren. Dat laatste is juist helemaal tegen zijn eigen principes, hij zei: 'Wees jezelf, zoek je eigen weg' (1986, p. 126). Voor ons is Korczak daarom een inspiratiebron. We hopen dat nog meer kindercentra zijn werk als voedende kracht voor het pedagogisch handelen zullen ontdekken. 🌟

Literatuur

- Berding, J. (2004). 'Janusz Korczak. Participatie van kinderen: de basis van opvoeding en onderwijs'. In: *HJK* 31 (9), 268-271.
- Berding, J. (2005). *In de ban van het kind. Pedagogisch handelen in de kinderopvang*. Assen: Van Gorcum.
- Berding, J. (2010). 'Participatie, burgerschap en gemeenschap. De radicale visie van Janusz Korczak'. In: H. Brouwers & T. Cappon (red.). *Kinderen zijn al burgers. Waar leren kinderen en jongeren actieve betrokkenheid en burgerschap?* (11-20). Amsterdam: Janusz Korczak Stichting (Jaarboek 2010).
- Berding, J., Rijn, I. van & Smit, I. (2010). *Janusz Korczak voor pedagogisch medewerkers in de kinderopvang*. Amsterdam: Janusz Korczak Stichting.
- Korczak, J. (1986). *Hoe houd je van een kind*. Utrecht: Bijleveld.
- Korczak, J. (2010). *Het kind in het gezin. Deel 1 van Hoe houd je van een kind* (red. R. Görtzen). Amsterdam: SWP.